

מפעל דף היומי בעיון

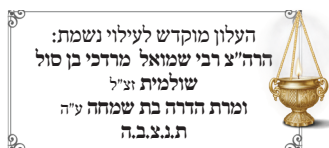
סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י, שו"ע, מ"א, ט"ז ומשנ"ב על הדף



כולל ומכון ראש פינה:

כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרויקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שיעורים ליבו חפץ | כולל שיעורי שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למגידי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות והתנועות | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנזקקים ואברכים עמלי תורה

יום ראשון ב' בתשרי-שבת ח' תשרי תשפ"ז

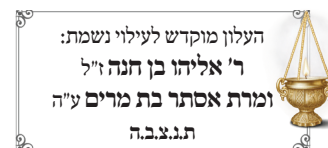


העלון מוקדש לעילוי נשמת:
הרה"צ רבי שמואל מרדכי בן סול
שולמית זצ"ל
ומרת הדורה בת שמוחה ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

מסכת חולין קל"ו-קמ"ב

שבוע עשרת ימי תשובה

בס"ד



העלון מוקדש לעילוי נשמת:
ר' אליהו בן חנה ז"ל
ומרת אסתר בת מרים ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

ברכת גמר חתימה טובה לכל הלומדים ולכל בירתי ישראל

דף קל"ה ע"א

ראשית הגז נוהג בארץ ובחוץ לארץ בפני הבית ושלא בפני הבית בחולין אבל לא במוקדשין.

[יורה דעה סימן של"ג] ראשית הגז הוא ממתנות כהונה כדכתיב וראשית גז צאנך תתן לו, שחייב כל ישראל לתת מראשית גז צאנו לכהן בכ"מ ובכל שנה. וטעמא דקרא הוא שהקב"ה זיכה לכהנים בתרומות דגן ותירוש ויצהר שיהא לו לחמו ויינו ושמן, וזיכה לו בזרוע ולחיים וקיבה ובשר המקדש שיהא לו בשר לאכול, וזיכה לו בראשית הגז שיהא לו לבגד ללבוש, ואמרו בגמרא [קל"ז ע"א], תנא דבי רבי ישמעאל כבשים שצמרן קשה פטורים מראשית הגז, שנאמר ומגז כבשי יתחמם, והוא טעמא הנ"ל, ולכן אם היה צמר הכבשים קשה ואינו ראוי ללבישה פטורים מראשית הגז, וכן אין החיוב רק של כבשים שהם רכים וראויים ללבישה, אבל שאר מינים שהם קשים ועושים מהם שקים פטור, דכתיב תתן לו ולא לשקו. וכל זה מטעם הנ"ל אבל פטר הכתוב אף שיער של עזים אף שאפשר לעשות מזה בגד הוא פטור, שלא חייבה תורה רק גז, ושיער של עזים אין גוזזין אותו אלא תולשין אותו, ואף אם גזו אותם פטור, ומקנת הגמרא שם דבעינן דבר הראוי לשירות, ורק צמר ראוי לשרת בו בבית המקדש.

ואמרו בגמרא [קל"ז ע"א] רבי אילעאי אומר ראשית הגז אינו נוהג אלא בארץ, ואמרינן שם, האידינא נוהג עלמא

כרבי אילעאי ולא נהגו בחוץ לארץ בראשית הגז, וכן כתב הרמב"ם [פ"י מבכורים ה"א] דאינה נוהגת אלא בארץ בין בפני הבית בין שלא בפני הבית בראשית הגז, ע"ש. וכתבו האחרונים דהאידינא גם בארץ ישראל אין נוהגים, וצ"ע הטעם לזה, דמעיקר הדין אפילו בחוץ לארץ חייב אלא שנהגו כן, אבל בארץ ישראל אין שום טעם וריח. וכתבו הפוסקים דהירא דבר ד' יראה לקיים המצוה בתקונו כשיש לו כבשים.

אף דלענין מתנות זרוע לחיים וקיבה אמרינן דמספקא לן אם הלויים חייבים, בראשית הגז גם לויים חייבים. ומכל מקום כמו שבמתנות כהונה אמרינן דיכולים ליתן גם לכהנת, הוא הדין לראשית הגז, דבחדא פרשה כתיבי.

ומוקדשים שאמרנו שאינו נוהג בהם ראשית הגז, לא מיבעיא בקדשי מזבח שהם לגמרי של הקדש, אלא אפילו הקדש בהמות לבדק הבית וגוזן פטור. ואם פדה מן ההקדש, כל הקדשים שקדם מום קבוע להקדישן ונפדו חייבין בראשית הגז דהן חולין גמורין, אבל אם קדם הקדישן את מומן או שקדם מום עובר להקדישן ואח"כ נולד להם מום קבוע ונפדו, פטורים מראשית הגז.

ומבואר שם בגמרא דאין חייב בראשית הגז רק בכבשים בלבד בין זכרים בין נקבות וכשצמרן קשה פטורים, ואין חילוק איזה מראה שיש להם, ולא דווקא צמר לבן, דה"ה אדום או שחור או שחום, אמנם זה כשכתבם כן, אבל

כולל ומכון ראש פינה:

אם צבע את הצמר פטור, דקנינהו בשינוי, אמנם עבד איסורא שהפסיד לכהן, אבל אם לבנו בלבד חייב ליתן לכהן אחר שהלבינו, דליבון אינו לגבי כהן, וכן אם תלש ולא גזו חייב בראשית הגז, וכן אם שטפו במים והוסרו מהצמר, דגזיזה לאו דווקא.

כמה צאן יהיו לו ויהיו חייבות בראשית הגז, אמרו במשנה [קל"ה ע"א], ראשית הגז אינו נוהג אלא ברחלות, ואינו נוהג אלא במרובה. וכמה הוא מרובה וכו', רבי דוסא בן הרכינס אומר חמש רחלות גוזזות מנה מנה ופרס חייבות בראשית הגז, וחכמים אומרים חמש רחלות גוזזות כל שהן.

ובגמרא [קל"ז ע"ב] כמה כל שהן, אמר רב מנה ופרס ובלבד שיהיו מחומשות, ושמואל אמר ששים, ונותן סלע אחת לכהן, רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן שש, לכהן חמשה, ואחד לו, עולא אמר רבי אלעזר כל שהן שנינו. דהן ארבע דיעות, כולן מנה ופרס אבל בעינן מחומשות, ששים סלעים לכולן, שש סלעים לכולן, וכל שהן כפשוטן, שכל כמות חייבת. וכן בנתינה לכהן הן שלש דעות, סלע לכהן, חמש לכהן או כל שהוא.

ואמרו עוד בגמרא שם, כי אתא רב דימי אמר, ראשית הגז, רב אמר בששים, ורבי יוחנן משום רבי ינאי אמר בשש, והגמרא הביאה קודם דעת רבי יוחנן שהוא בששים, ולהלכה אמרינן [יורה דעה סימן של"ג] כמה צאן יהיו לו ויהיו חייבות בראשית הגז חמשה, ודווקא כשבגזיזה שלהם לא יהיה פחות מששים סלעים המשקל ושכל אחת מהחמשה תגזזו י"ב סלע משקל, אבל אם אחת מהן פחות מ"ב אף על פי שהאחת יותר ויש בין כולם ששים ויותר פטור. וכמה יתן לכהן לא פחות שיהיו אחר הליבון משקל ה' סלעים. והטור פסק דגם כשיש לו צמר משקל ששה סלעים חייב ליתן לכהן חמשה, והוא כדעת רבי יוחנן בשם רבי ינאי הנ"ל, וכדעת הרא"ש שכן נראה לפסוק, אמנם בש"ע לא הובאה דעת הטור כלל.

וכמה יתן לכהן לא פחות שיהיו אחר הליבון משקל חמש סלעים, אך אינו מחוייב ללבנו, והכהן בעצמו ילבנו רק שיתן לו יותר בכדי שאחר הליבון יעמוד על ה'. והשותפים חייבים בראשית הגז [קל"ה ע"א]. דלא כרבי אחעאי שפוטט שותפים מראשית הגז [שם], והוא שיהיה בחלק כל אחד כשיעור, והיינו שיהיה להם בשותפות עשרה צאן ושיגזזו ק"כ סלעים והא דכתיב גז צאנך דמשמע ולא של שותפות זהו למעוטי שותפות דגוי, אך לא נתבאר בפוסקים אם משתנה הכמות שצריך לתת לכהן, דהיינו אם צריכים ליתן לכהן עשרה סלעים או חמישה.

וכיון שאמרה התורה ראשית גז צאנך תתן לו, ילפינן מהכא דזמן חיוב ראשית הגז הוא בעת הגזיזה, וזה מה שואמרו עוד במשנה הלוקח גז צאנו של עובד כוכבים פטור מראשית הגז. דהיינו מי שלקח גז צאנו של גוי אחר

הגזיזה פטור מראשית הגז, דכיון שבעת הגזיזה היתה הגזיזה של גוי לא קרינא ביה גז צאנך, אבל אם קנה הגזיזה קודם הגזיזה, שקנה ממנו שיגזזו צאנו חייב, אף על פי שגדלה הגזיזה ברשות הגוי וגם הצאן חוזרים להגוי אחר הגזיזה וגם לא קנה כלל גוף הצאן לגזיתם אלא גזית הצאן, מ"מ קרינא ביה גז צאנך, דלעניין הגזיזה הוא צאנך. אמנם זו מחלוקת ראשונים, דזו דעת הרמב"ם, אבל דעת רש"י והטור דבאמת אם לא קנה גוף הצאן לגזיתם אלא שקנה הגזיזה בלבד פטור דלא קרינא ביה צאנך שהרי לאו צאנו הוא, והמחבר פסק כהרמב"ם והרמ"א הביא דעת רש"י והטור.

ואמרו עוד במשנה, הלוקח גז צאנו של חבירו, אם שייר המוכר חייב, לא שייר הלוקח חייב. דהיינו דהלוקח גז צאנו של חבירו, אם שייר המוכר מעט מצאנו לגזוזם חייב להפריש מהנשאר אצלו על הכל ואף על פי שלא התחיל המוכר לגזוז, דחזקה דאין אדם מוכר מתנות כהונה ומתנה דכהן גבי מוכר הוא, ואם מכר כל הגזיזה ולא שייר אצלו כלום חייב הלוקח להפריש, דאמרינן דוודאי לא מכר לו חלקו של הכהן והוי כהתנה עמו שיתן לכהן, דלמה נחשדנו שרצונו לגזול את הכהן, אמנם אם מכר לו כל הגזיז במפורש בלי נתינה לכהן, אם מכר לו אחר הגזיזה חייב המוכר ליתן ויקנה ויתן, שהרי בעת הגזיזה היה שלו, אמנם אם מכר קודם הגזיזה שניהם פטורים, המוכר פטור שהרי לא גזז, והקונה פטור שאינם שלו. ולכאורה לדעת הרמב"ם הנ"ל דקונה גזיזה מקרי גז צאנך, א"כ הכא הלוקח חייב שהרי קרינא ביה גז צאנך [ערוך השלחן, ופלא שלא העירו בזה הפוסקים, וצ"ע].

ועוד אמרו במשנה, היו לו שני מינים שחופות ולבנות, מכר לו שחופות אבל לא לבנות, זכרים אבל לא נקבות - זה נותן לעצמו וזה נותן לעצמו.

ובענין זה נחלקו הראשונים, ותחילה נבאר הדין, דאם היו שני מינים כגון גזיזה לבנה וגזיזה אדומה ומכר מין זה והניח מין האחר זה נותן לעצמו על מה שלקח וזה נותן לעצמו על מה ששייר. וזה לשון השולחן ערוך [סעיף ח'] ומקורו מהרמב"ם, והרמב"ם [ה"א] הוסיף בזה עוד דין מחודש וכתב כשהיו לו זכרים ונקבות ומכר אחד מהן ג"כ זה נותן וזה נותן, ע"ש, ותמחו עליו דבשלמא לבנות ואדומות שפיר הוויין שני מינים, אבל זכרים ונקבות נהי דצמר נקבות רכות טפי מ"מ מין אחד הוא והמוכר צריך ליתן על כולם, ובאמת השמיט דין זה בש"ע והתימה גדולה יותר דבגמרא [קל"ז ע"ב] אמרו להדיא דחד מינא נינהו, ונשארו בתימה [ר"ן].

ובגמרא שם הקשו דלרבי אלעאי דבחוץ לארץ פטור דיליף מתרומה, אי מה תרומה אין מפרישין ממין על שאינו מינו ראשית הגז נמי, ומתרץ אין ה"נ, דהתנן היו לו שני מינים שחופות ולבנות זה נותן לעצמו וזה נותן

לעצמו, ופריך אלא מעתה סיפא דקתני כשמכר לו זכרים ולא נקבות זה נותן לעצמו ה"נ דתרי מיני נינהו, אלא עצה טובה קמ"ל דליתב ליה מנקבות דרכיך ומזכרים דקשים וכו'. ופירש"י [ד"ה אלא] עצה טובה קמ"ל, דהכי פירוש, דודאי כשמכר לחבירו שחופות או נקבות ושייר הלבנות או הזכרים לפניו או להיפך הוי שיור אצל המוכר והוא מחוייב ליתן על כולם ולא הלוקח, אלא דהתנא נותן לו עצה שלא יתן כולו מהמין ששייר אלא שקונה מהלוקח ממה שמכר לו ונותן לכהן, ע"ש. ולפ"ז הא דתנן במוכר ולוקח זה נותן לעצמו וזה נותן לעצמו אין הכוונה כפשוטה, אלא דלעולם המוכר נותן כולו אלא שנותן לו עצה שיקנה מן הלוקח.

וז"ל הטור, היו לו רחלות שחורות ולבנות או זכרים ונקבות ומכר שחורות או זכרים ושייר אצלו לבנות או נקבות קרינן ביה שפיר שייר ומוכר חייב, דזכרים ונקבות או שחורות ולבנות חד מינא נינהו, ואם ירצה המוכר יקנה מהלוקח מהשחורים או מהזכרים שאין צמרן טוב כמו מהלבנות והנקבות שיעור כדי להפריש, כדי שלא יצטרך להפריש מהיפות על הרעות. עכ"ל. ובאמת אין הלשון מורה כן כפשוטו, דהרי לא הוזכרה בגמרא שהמוכר יחזור ויקנה, דאמרו דזה נותן לעצמו וזה לעצמו, ועוד הוא דבר תימה שהטריחו לתת לו עצה זו, וצ"ע. אמנם כהפירוש הזה כתבו אף הרא"ש והר"ן.

וכתב ערוך השלחן ליישב דעת הרמב"ם, דמחמת תימה הנ"ל מפרש הרמב"ם פירוש אחר, והיינו דודאי זה נותן וזה נותן כפשוטא דמשנה, וזה שאמרו אלא עצה טובה קמ"ל הכי פירוש, דחכמים נתנו עצה טובה לכל מפרשי ראשית הגז שכשיש לו יפות ורעות יתן משניהם כדי שלא יהיה היזק לבעלים אם יתן כל המתנה מהיפות, וכן שלא יהיה היזק לכהן אם יתן כל המתנה מהרעות, וכיון שהחכמים הנהיגו כן ממילא המה כשני דברים וכשמכר מין אחד לגמרי זה נותן לעצמו וזה נותן לעצמו, ואף שהוא באמת מין אחד, מכל מקום מחמת ההנהגה נהיה כשני מינים לענין זה. וסיים ערוך השלחן וכתב דוכן מסתבר, משמע דפוסק כן להלכה, וצ"ע.

ומתי נותנים ראשית הגז, ראשית הגז מצותה ליתן בתחלת הגיזה, כדכתיב וראשית גז צאנך תתן לו, אמנם אם הפריש בין באמצע בין בסוף יצא, וכך שנינו בתוספתא [פ"ה ה"א], היו לו שתי צאן גוזז ומניח גוזז ומניח אע"פ שעתידי להוסיף עליהן אין מצטרפות. היו לו חמש, גוזז ומניח אפילו שתים ושלוש שנים הרי אלו מצטרפות. צבען טואן ומכרן אין מצטרפות ר"ש בן יהודה אומר משום ר"ש צבען הרי אלו מצטרפות. המפריש גז צאנו ואבד חייב באחריות. ראשית הגז מצותה בתחלה, אם נתן בין בתחלה בין באמצע ובין בסוף יצא, כמה שיעורה א' מששים כתרומה. הלוקח גז צאנו של חברו ולא הפריש הימנו ראשית הגז הלוקח פטור.

דהיינו דאם היה לו צאן ולא גוזזם כאחת אלא גוז אחת ומכר גיזתה ואח"כ גוז שנייה ומכר ואח"כ שלישיית וכן רביעית וחמישית, אפילו נמשך זה כמה שנים כולן מצטרפות וחייב בגיזת החמישית ליתן שיעור ה' סלעים. וכן אם מכר קצת הצאן לאחר שהתחיל לגוז, דמיד כשהתחיל לגוז חל עליו החיוב, ויש לו להפריש מן החדש על הישן ומן הישן על החדש, ואף על גב דבתרומה אין מפרישין מחדש על ישן ומישן על חדש, ורבי אלעאי הא יליף מתרומה ואנן נהגינן כוותיה, מ"מ כיון דמעיקר הדין קיימא לן כחכמים דאין למדין מתרומה ולכן א"א להקל ולפטור מצירוף חדש עם ישן.

מי שהיה לו ריבוי צאן, שהיה הרבה גיזה מהם ורוצה לחלק להרבה כהנים, מ"מ לא יפחות מליתן לכל אחד פחות מה' סלעים מלובן כדי בגד קטן, ולא שהוא ילבנו, אלא יתן לו מצמר הגיזה כפי מה שהיא מלוכלכת אלא שישאר לו אחר הליבון משקל ה' סלעים או יותר, שנאמר תתן לו צריך שיהא כדי נתינה המועלת לאיזה בגד. וזהו כשרוצה, אבל מעיקר הדין אינו חייב להפריש רק ה' סלעים על כל גיזה שלו.

דף קל"ו ע"ב

אמר רב נחמן בר יצחק האידנא נהוג עלמא כהני תלת סבי, כרבי אלעאי בראשית הגז וכו'.

והנה בשיטת רבי אלעאי יש קולות וחומרות, דהרי סברת רבי אלעאי היא דילפינן מתרומה, וכשם שתרומה נוהגת רק בארץ כן הוא בראשית הגז, והוא קולא, ובגמרא [קל"ו ע"א] אמרו דלרבי אלעאי דילף מתרומה אין מפרישים מן החדש על הישן וכו', ולפי זה היא עוד קולא, דלא כהתוספתא הנ"ל שמצטרפות אפילו בכמה שנים, דלרבי אלעאי אינם מצטרפות, דהוי חדש וישן, ועוד אמרו שם בגמרא דשחורות ולבנות הוי מין ואינו מינו, ואינן מצטרפות לרבי אלעאי דילף מתרומה, ועוד לרבי אלעאי אם אמר כל גז צאני יהיה ראשית לא אמר כלום, כתרומה דבעינן שייריה נכרים, ולחכמים דבריו קיימים, ולכאורה בתר דנהגו העם כרבי אלעאי היה צריך להיות שהלכה כמותו בכל פרטי הלכה זו, ולא זו אף זו, דאף במתנות היה צריך להיות כן, דרבי אלעאי יליף להו לתרווייהו מתרומה, ומאי שנא זה מזה. ולענין זה דמתנות, כבר נדרש לזה הר"ן [הביאו הב"י בהלכות מתנות כהונה] בסוף פרקין וכתב, כתב רש"י וה"ה למתנות שאין נוהגות אלא בארץ, וטעמו ז"ל משום דאמרין בגמרא דס"ל לרבי אלעאי דמתנות וראשית הגז אין נוהגות אלא בארץ, וילף תרווייהו בנתינה נתינה מתרומה, דמה תרומה בארץ אין בחו"ל לא אף ה"נ בארץ אין בחו"ל לא, וכיון דנהוג עלמא כרבי אלעאי בראשית הגז אלמא סבירא להו דילפינן נתינה נתינה, ומעתה ה"ה למתנות. והקשה הר"ן דהא כוליה פירקין דהזרוע משמע דמתנות נוהגות

בחו"ל, וכתב הר"ן דאה"נ, דמאן דאית ליה הילכתא כרבי אלעאי בראשית הגז פסק נמי דכוותיה במתנות מטעם הנ"ל, אבח כאן לא אמרו דכן הלכה, אלא דכן נהגו, וכל היכא דאמרינן נהגו אי אתו לאורויי לא מורינן, הלכך אע"ג דמתנות כי הדדי נינהו בהדי ראשית הגז אפ"ה אי נהוג נהוג ואי לא נהוג לא מקילינן בהו. וכתב עוד דהוא מסברא, דאפשר שראו דבריו של רבי אלעאי בראשית הגז ולא ראו אותם במתנות, משום דראשית הגז מעורב עם חלקו של ישראל דומה לתרומה וראוי ללמוד הימנו בנתינה נתינה, משא"כ במתנות שהם מובדלות ועומדות.

וכרבי יאשיה בכלאים, דתניא, רבי יאשיה אומר לעולם אין חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד.

וסברא זו דרבי יאשיה מוזכרת כמה וכמה פעמים בתלמוד, והלכה זו עמומה ביד הרבה מן הלומדים, לכן נרחיב קצת את הדיבור בזה.

[יורה דעה סימן רצ"ו] כתיב בפרשת כי תצא לא תזרע כרמך כלאים פן תקדש המליאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם, ואסרה תורה לזרוע בכרם, ורק בכרם בלבד והיינו של ענבים ולא בשאר אילנות, ומדין תורה האיסור רק בארץ ישראל שהרי היא מצוה התלויה בארץ, ובחוץ לארץ אסור מדברי סופרים, מפני שהתורה החמירה בזה יותר מכל הכלאים, דכל הכלאים מותרים בהנאה אבל כלאי הכרם אסרה תורה בהנאה לפיכך גזרו על זה גם בחוץ לארץ.

ונחלקו [קידושין ל"ט ע"א] רבי יונתן ורבי יאשיה בכלאי הכרם, דרבי יונתן סבר דכשזורע מין ירק או תבואה בכרם לוקה כפשטא דקרא לא תזרע כרמך כלאים כלומר שלא תזרע בכרם ויהיו כלאים גפנים בזרעים אבל א"צ שני מיני זרעים בכרם, אבל רבי יאשיה ס"ל דאינו חייב משום כלאי הכרם עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד, כלומר שיערב שני מיני זרעים עם הזריעה של הכרם שהוא חרצן וזרעם על פני השדה במפולת יד, והיינו כדרך זריעה שמפילין ביד על פני השדה ואז יצמחו גפנים ושני מיני תבואות, וכן אם הגפנים כבר נטועות אין איסור רק כשיזרע שני מיני תבואות או ירקות סמוך להגפנים.

ואף דגם בלא הגפנים אסור משום כלאי זרעים, מתרץ בירושלמי לעבור עליו בשני לאוין, כלומר דוודאי גם בלא הגפנים חייב משום כלאי זרעים אלא דבזה חייב בשני לאוין, ועוד נפקא מינה, דבכלאי זרעים לא קפדינן רק אשיעור יניקה, ובכלאי כרם יש שיעורים גדולים מזה כמו שמבואר בהלכה, וטעמו דרבי יאשיה דכרם בלא גפנים לא מקרי כרם ועל זה אמר כרמך לא תזרע כלאים, משמע דלבד הכרם יהיו שני מיני זרעים.

והנה בכל התלמוד איתא מימרא דרבי יאשיה עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד, ופירש רש"י בקדושין שם [ד"ה לא ק"ל] וז"ל ומפולת יד נפקא ליה מלא תזרע כרמך כלאים, ומשמע שזריעת הכרם עצמה תהיה בכלאים. עכ"ל. ביאור דבריו, משום דהו"ל למיכתב כרמך לא תזרע כלאים כמו דכתיב שדך לא תזרע כלאים, והוה משמע שלא תזרע שני מיני זרעים בכרם, והשתא דאקדמיה לא תזרע לכרמך, משמע דגם אכרם קאי לא תזרע, והיינו שזורע בשעת מעשה גם הכרם עם הכלאים, וזריעת הכרם הוא חרצן, ומשמע מזה דאין חיוב רק בכה"ג ולא כשזורע כלאים בכרם מגודל.

ובברכות [כ"ב ע"א] אמרו, נהוג עלמא כרבי יאשיה בכלאי הכרם, ובקדושין שם גם כן פריך בפשיטות וכי לא קיימא לן כרבי יאשיה, ע"ש, וכתבו התוספות [ד"ה לא ק"ל] וז"ל, ונראה דהלכה כרבי יאשיה, דאע"ג דאשכחן כמה משניות דלא כוותיה כמו המעביר עציץ נקוב בכרם והמסכך גפנו על גבי תבואתו של חבירו קידש, מ"מ קיימא לן כוותיה וכו' ומותר לזרוע תחת הכרם וכו'. עכ"ל. כלומר דאין הלכה כמשניות הללו אלא כרבי יאשיה, והוא לכאורה תימה, דאם כן כמעט כל מסכת כלאים בענין כלאי הכרם היא דלא כהלכתא, והרא"ש [הלכות כלאים סימן ד'] ביאר כוונת התוספות דוודאי בדורות הראשונים לא פסקו כרבי יאשיה, וזהו כל המשניות, אך בדורות אחרונים התחילו לנהוג כר", וזהו שאומר רנב"י שם בברכות האידנא נהוג עלמא וכו', ע"ש.

וז"ל הטור, ולא מקרי כלאי הכרם אא"כ זרע שני מיני תבואות או ב' מיני זרעים עם חרצן יחד כר' דאמר עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד, אבל מין אחד עם חרצן או שני מינים בין הגפנים מותר לכתחילה לזרען בח"ל. והראב"ד כתב הא דבעינן חטה ושעורה וחרצן במפולת יד היינו דוקא למלקות אבל איסורא איכא ואפילו זרע במין אחד בין הגפנים. והרמ"ה כתב דמודה רבי יאשיה בזרע אפילו בחד מינא בין הגפנים בארץ ישראל שהוא אסור אבל בחוצה לארץ שרי אבל הזרע שני מינים בין הגפנים גזרו בו רבנן אף בח"ל. ולא נהירא לא"ה הרא"ש ז"ל, אלא אפילו איסורא ליכא אלא בזרע שלשתן ביחד, ויראה מדבריו דאף בארץ ישראל קאמר רבי יאשיה שאינו נקרא כלאי הכרם אלא בזרע שלשתן ביחד אף על גב דבשני מיני זרעים לבד הוי כלאי זרעים מ"מ אינו לוקה משום כלאי הכרם עד שיהיו שלשתן ביחד.

ולהרמב"ם שיטה אחרת בזה וז"ל [פ"ה ה"א], הזורע שני מיני תבואה או שני מיני ירקות עם זרע הכרם ה"ז לוקה שתים, אחת משום שדך לא תזרע כלאים ואחת משום לא תזרע כרמך כלאים, ואינו לוקה משום זרע כלאי הכרם עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד, וכן אם חיפה אותן בעפר לוקה, וכן אם זרע שני מיני

אבל להרמב"ם והראב"ד בארץ ישראל אסור אפילו לזרוע ירק אחד או תבואה אחת בלא הרחקה כראוי, ואם זרע נאסרו שניהם, ובחוץ לארץ ליכא איסור בזריעה בכרם רק הירק או התבואה נאסרה מדרבנן בלא הרחקה. ודעת הרמ"ה שהביא הטור דבארץ ישראל אפילו בחד מינא אסור בכרם, ובחוץ לארץ דווקא בתרי מינים, ובש"ע הלכו אחרי דעת הרמב"ם שהיא גם דעת הראב"ד.

עוד ענין שראוי לבררו, דבמנחות [ט"ז ע"ב] אמרינן קנבוס ולוף אסרה תורה בכרם שאר זרעים מדרבנן אסירי, ופירש רש"י [ד"ה אסרה] משום דקנבוס ולוף אין זרען כלה או משום שיש להם אשכולות כמו גפנים, וכתב כרמך כלאים, זרעים הדומים לכרם. והרמב"ם מפרש מפני שהם נגמרים עם תבואת הכרם. והר"ן בפרקין ביאר דאין הכוונה דזולת קנבוס ולוף אין כלאים מן התורה, דוודאי כל חמשת מיני תבואה הם עיקר כלאים מן התורה, אלא לאפוקי שאר זרעוני גינה שאינם נאכלים, בהם לא אסרה תורה רק קנבוס ולוף מפני שדומים לכרם. וכן כתבו התוספות במנחות [ד"ה והתירו] בפשיטות דתבואה הוי כלאים מן התורה, ע"ש.

וז"ל הרמב"ם [פ"ה ה"ג] שאינו חייב מן התורה אלא על קנבוס ולוף וכיוצא בהם מזרעים הנגמרים עם תבואת הכרם, אבל שאר הזרעים אסורים מדבריהם. ובה"ו כתב, אין אסור משום כלאי הכרם אלא מיני תבואה ומיני ירקות בלבד אבל שאר מיני זרעים מותר לזרען בכרם ואצ"ל שאר אילנות. וכן הוא בש"ע [סימן רצ"ו סעי' א' וסעיף ב'], משמע שדעתו כדעת התוספות והר"ן דפשיטא שכל מיני הדגן הרי הם בכלל כלאי הכרם מן התורה.

דף קל"ז ע"ב

אמר ליה אבא אריכא קרית ליה.

פירש רש"י שהקפיד עליו על שלא אמר רבינו בלשון כבוד. והקשה הבן יהודע, דאם כן עיקר הקפידא שאבא קרית ליה, דכל טענתו היא בשביל שקראו אבא בשמו כי הוא שמו אבא ולא קרי ליה רבינו, אבל על מה שקראו אריכא אין עליו תרעומת בזה, כי אריכא היינו שהיה ארוך בדורו, וכמ"ש בגמרא [נדה כ"ד ע"ב] רב אריך בדורו היה, וידוע אריכות הקומה הוא שבח, וכמו שאמר הכתוב [שיר ז' ח'] זאת קומתך דמתה לתמר, וכן מציינו דרז"ל שבחו את משה רבנו ע"ה באריכות קומה שהיתה קומתו עשר אמות, וכן שמואל הנביא ע"ה שבח את שאול המלך ע"ה לפני ישראל הראיתם וכו' משכמו ומעלה גבוה מכל העם [שמואל א' ט' ב'], אם כן אריכא הוא שבח ואין לו עליו תרעומת בזה [וביותר בפנימיות שאריכות קומה רומזת למעלתו הרוחנית, ולכן אמרו ששואל היה גבוה מכל העם, וכן משה, דמעלת נשמתו והשגתו הגיע לגבהי מרומים, ובלשון הקבלה שהגדולים ביותר באותו דור, ראשם, דהיינו הג"ר שלהם, המוחין, התחילו

ירק וחרצן או זרע אחד ירק זרע אחד מין תבואה וחרצן במפולת יד ה"ז לוקה וכו'. עכ"ל. ואח"כ כתב [ה"י], אסור לזרוע ירקות או תבואה בצד הגפנים או ליטע גפן בצד הירק או תבואה, ואם עשה כן אף על פי שאינו לוקה ה"ז קידש ונאסרו שניהם בהנאה הירק והגפנים או התבואה והגפנים. עכ"ל. ולפ"ז ס"ל דהך דרבי יאשיה הוא רק לענין מלקות, אבל לענין איסור אפילו מין אחד של תבואה או ירק ובכרם ולא במפולת יד אסור בהנאה, ומפולת יד מפרש דבעינן שיעשה פעולה בכל הג' כאחד דאז לוקה, ולכן כתב דאם חיפה אותן כולן בעפר לוקה, ולהרמב"ם אין המשניות סותרות הא דרבי יאשיה, דרבי יאשיה הוא למלקות והמשניות הם לאיסור בלבד.

וזה מה שכתב הטור הנ"ל בשם הראב"ד. אמנם דעת הרא"ש דלראב"ד האיסור הוא רק מדרבנן, דכיון דלא אסרה תורה אלא ג' יחד מגלן דמקרי כלאי הכרם אם לא עשה כן ולדעת רבי יאשיה אף איסור דרבנן לית ליה וכו'. עכ"ל. ומכל מקום יוצא דלהרמב"ם והראב"ד לענין שתאסר התבואה והגפן לא בעינן רק חד זרע וכרם מגודל, וכל מקום שנאמר פן הוי לא תעשה, ולפיכך האוכל מהם כזית לוקה כמו בהקדש, ואין האיסור מצד הזריעה אלא מהאכילה.

וזהו בארץ ישראל, אבל בחוץ לארץ כתב הרמב"ם [פ"ה מכלאים ה"יג] וז"ל, כל השיעורין האלו שמרחיקין בין הגפנים והתבואה או הירק אינן אלא בארץ ישראל או בסוריא, אבל בחוץ לארץ מותר לזרוע בצד הגפנים לכתחלה בתוך הכרם, ולא אסרו בחוץ לארץ אלא לזרוע שני מיני ירק או תבואה עם החרצן במפולת יד וכו', ואף על פי שמותר לזרוע הירק בצד הכרם בחוץ לארץ הרי אותו הירק הזרוע אסור באכילה ואפילו בחוץ לארץ, והוא שיראה אותו לוקט ומוכר אבל ספיקו מותר וכו'. עכ"ל. דלזרוע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד דזהו עיקר האיסור בארץ ישראל גזרו גם בחוץ לארץ, אבל אין עיקר האיסור הזריעה בכרם, לכן לא גזרו, אבל כיון שמן התורה נאסרה בארץ ישראל ההנאה כשזרע בתוך הכרם ממילא דגזרו גם בחוץ לארץ בוודאי ולא בספיקו, דספיקא דרבנן לקולא, וגם לא אסרו רק הירק כיון שהוא הגורם ולא אסרו הענבים, אף על פי שבארץ ישראל גם הענבים אסורים, מ"מ דיו בחוץ לארץ לאסור הירק בלבד.

והעולה מזה לדינא, לדעת התוספות והרא"ש והטור קיימא לן כרבי יאשיה ואפילו בארץ ישראל ליכא איסורא רק עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד, ובלא זה ליכא איסורא כלל לא בזריעה ולא באכילת הפירות, וכל משניות דכלאים בהרחקת הגפנים מתבואה וירקות אינו להלכה ולכן השמיטם הטור לגמרי, שהרי לא הזכיר כלל כל דיני כלאי הכרם המבוארים במשניות דכלאים, ואין חילוק בין ארץ ישראל לחוץ לארץ אלא דבארץ ישראל הוא מן התורה ובחוץ לארץ הוה דרבנן ולכן ספיקו מותר.

ליה בעת ריתחא, אבל ליכא עונש כמו בעובר על מצות עשה המוטל עליו.

ועוד יש להסתפק אם מה שכתבה התורה ואת הבנים תקח לך האם הוא חובה או רשות, ודעת החכם צבי [סימן פ"ג] שהוא רשות, ואם רוצה משלח האם והבנים יחד או לא ליטול הבנים כלל, וכמו ששם ימים תעבוד או ששם ימים תאכל מצות שהם רשות ולא חובה, ויש להביא ראיה לזה ממ"ש הרמב"ם [פ"ג משחיטה ה"ז], האומר הרני נוטל את האם ומשלח הבנים חייב לשלח האם וכו'. עכ"ל. ומדלא כתב חייב לשלח האם וליטול הבנים ש"מ דבבנים אין קפידא, ועוד ראיה ממה ששנינו שלחה וחזרה אפילו ד' וה' פעמים חייב לשלח, ואי ס"ד דמחוייב ליטול את הבנים הרי אחר שנשלם שוב אינו חייב בשילוח, ומכל מקום אפשר לדחות ראיות אלו, ואכ"מ.

ובנידון הברכה על מצוה זו, ערוך השלחן כתב דנראה פשוט שחייב לברך בשעת שילוחה אקב"ו על שילוח הקן, ושכן הוא בספר תמים דעים להראב"ד שהביא [סוף סימן קע"ט] דברי בעל העיטור בשם הלכות פסוקות וז"ל, והלכתא צריך לברך בשילוח הקן ובמעקה וכו'. עכ"ל. ובבאר היטב כתב שיש מחלוקת, ע"כ יברך בלא שם ומלכות, ע"ש, וכן בפתחי תשובה הביא בשם תורת נתנאל שלא יברך שמא ימצא ביצים מוזרות, ע"ש. ולמאן דאמר שצריך לברך כתב עוד דצריך לברך גם שהחיינו כיון דאינו דבר מצוי ותדיר הוי כדבר שקבוע לו זמן. וערוך השלחן כתב דהעיקר לדינא לברך, אך ברכת שהחיינו נ"ל דלא לברך שהיא מצוה שאין בה שמחה ואינה מזמן לזמן. אמנם המנהג הוא לא לברך.

שילוח הקן נוהג בחולין ולא בקדשים שהרי איננו יכול לקיים שלח תשלח שהרי צריך להביאה להקדש [קל"ח ב] ואי קשיא הא בלא"ה לא משכחת לה דכיון שהקדישה מסתמא הוא שלו, דדבר שאינו שלו אינו יכול להקדיש, וא"כ הוה כמזומן, משכחת לה שהקדיש תרנגולת לבדק הבית ומרדה ופרחה ממנו, דבחולין כה"ג יצאה מרשותו ונוהג בה שילוח, אבל בהקדש לא יצאה מרשות הקדש דכל מקום שהיא הרי היא שייכת להקדש דכתיב לד' הארץ ומלואה, ולכן אף שמרשותו יצאה אינה בשילוח מפני שצריך למוסרה לגיזבר היא ובניה.

שילוח הקן אינו נוהג אלא בעופות טהורים שהאם והבנים יהיו טהורים דצפור הוא עוף טהור [קל"ט ע"ב] ולא עוף טמא, ובכל מיני עופות טהורים שבעולם נוהג מצות שילוח הקן, ואפילו אין שם תחת האם אלא אפרוח אחד או ביצה אחת חייב בשילוח, דגם אפרוח אחד וביצה אחת קן מקרי [ק"מ ע"ב].

ואף דהאם היא טריפה חייב בשילוח, אבל הבנים כשהם טריפות פטור אף כשהאם כשירה, דכתיב ואת הבנים תקח לך ודרשינן ולא לכלביך, וטריפה אינה ראויה

במקום שהסתיימו אצל שאול המלך, ולא בכדי זכה למלוכה, ואכמ"ל] ורק התרעם עליו דקראו אבא בשמו, ולא אמר רבינו, ועל כן הכי הוה ליה למימר ואת אבא קרית ליה. ונ"ל כי באמת אי הוה אמר אבא בלבד לא היה מתרעם עליו, כי רב אף על גב דשם העצם שלו הוא אבא היו קורין אותו אבא בסתם שהוא כינוי של כבוד, כלומר הוא אב של ישראל על דרך מה שכתוב [בראשית מ"א מ"ג] ויקראו לפניו אברך, ותרגם אונקלוס דין אבא למלכא, וכן מצינו בסוף יומא דאמר רב הונא תלמידו של רב על רב אזיל אבא למקטל גברא, ופרש"י אף על גב דרב שמו אבא, לא קרא את רבו בשמו אלא קראו בשם אבא לכבוד, כלומר אב, ועל כן אם כששאל מאן ריש סידרא בבבל, והיה משיב לו אבא לא היה מקפיד ומתרעם רבי יוחנן עליו כי קורין לרב אבא בסתם לשון כבוד כדאמרן, אך כיון דאמר אבא אריכא הנה מה שאמר אריכא קאי על גופו שהיה אריך, וממילא משמע גם אבא הוא קאי על גוף העצם שלו, דאין לפרש כונתו באומרו אבא ר"ל אב של ישראל, דעל זה אין קשר למה שאמר עליו אריכא, וכיון דאמר אריכא דקאי על גופו משמע גם אבא הוא שם גוף שלו, ולכן הקפיד עליו דלא אמר רבינו כדפירש רש"י ז"ל. ע"כ. [ובאמת יש לומר שהקפיד עליו על לשונו דלא נשמעת כמכובדת כראוי לרב, אבל זה גופא היתה כוונת איסי בר היני, שיש בו תרתי, אב לדורו וארוך שבדורו, וזו מעלה שאינה מצויה אצל כל אחד. ואי"ה נאריך יותר במסכת נדה ששם מקומן].

דף קל"ח ע"ב

פרק שנים עשר

שילוח הקן נוהג בארץ ובחו"ל, בפני הבית ושלא בפני הבית, בחולין אבל לא במוקדשין וכו'. ושילוח הקן אינו נוהג אלא בעוף, ואינו נוהג אלא בשאינו מזומן וכו'. עוף טמא פטור מלשלח וכו'.

[יורה דעה סימן רצ"ב] כתיב כי יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ אפרחים או ביצים והאם רבצת על האפרים או על הביצים לא תקח האם על הבנים שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך וגו', ואמרו בסוגיין [קל"ט ע"ב], יכול יחזור בהרים וגבעות כדי שימצא קן ת"ל כי יקרא במאורע לפניך, דהיינו דמצוה זו אינה חובה לקיים אלא כשבאה לידו. ומכל מקום משמע כשאירע לפניו ופגע בקן ציפור כנ"ל, הוא מחוייב לקיימה ואינו יכול לומר אני רוצה ליקח את הבנים ולא את האם ואעבור מפניהם, דנראה מלשון התלמוד דאינו מחוייב לחזור אחר קן אבל אם בא הקן לידו מחוייב לקיים המצוה וזו דעת החוות יאיר [סימן ס"ז]. והביא בפתחי תשובה בשם ספר משנת חכמים ריש הלכות יסוה"ת שכתב דכמו שאמרו בציצית דליכא עונש כי אם בעידן ריתחא, הוא הדין בזה אם רואה קן ואינו נזקק לשלח את האם מענשי

לנו לעצמנו. וכן אם הביצים היו מוזרות פטור משילוח, וכן אם האפרוחים היו גדולים כל כך עד שיוכלו לפרוח בעצמן פטור משילוח, כמו שאמרו במשנה והאם רובצת על האפרוחים או על הביצים מה אפרוחין בני קיימא אף ביצים בני קיימא יצאו מוזרות ומה הביצים צריכים לאמן אף האפרוחים צריכין לאמן יצאו מפריחים, וכן דווקא האם הרובצת אבל אם הזכר רובץ עליהם אינו חייב בשילוח אף על פי שידענו שהוא אביהם כגון יונה שאיננו מזדקק רק לבן זוגו.

עוף טמא הרובץ על ביצי עוף טהור או טהור הרובץ על ביצי עוף טמא פטור משילוח אבל טהור הרובץ על הטהור אף על פי שאינם מינה כגון תרנגולת הרובצת על ביצי אווז או ביצי יונה וכן כל כה"ג חייב בשילוח כיון דשניהם טהורים, אמנם הוא בעיא בגמרא, ולכן פסק הרמב"ם דאם לא שלח אינו לוקה. ומשמע בגמרא דקורא חייב כשיושב על איזה מין ביצים שיהיו ובלבד שיהיו טהורים, מפני שדרכו בכך.

שילוח הקן אינו נהוג בעופות שיש להם בעלים ומתגדלים בבתיהם וחצירותיהם וקניניהם ושדותיהם, לפיכך אווין ותרנגולין ויונים שבשובך שמתגדלים ברשות בעלים אינן שייכים בשילוח, שהרי כתיב כי יקרא לפניך קן צפור, ואין זה מקרה כשיש להן בעלים.

וזה"ל השו"ע [סעי' ב'] קן המזומן אצלו כגון יונים שדרכן ליגדל עם בני אדם בבתי ואווים ותרנגולים שקננו בבית פטור, אבל יוני שובך ועלייה וצפרים שקננו בטפחים [בכתלים אשר שם צפרים יקננו] ובבורות ואווים ותרנגולים שקננו בפרדס חייב, והוא שלא הוגבהה האם מעל הביצים כלל משהטילים, אבל אם הוגבהה האם מעליהם, אם המקומות הללו שלו זכתה לו חצירו והוא ליה מזומן ופטור. עכ"ל.

וביאור הדברים, דהא קיימא לן חצירו של אדם קונה לו שלא מדעתו בחצר המשתמרת, וא"כ למה חייב אותם שקננו בפרדס, והרי הפרדס יש לו בעלים וזכו בהם והרי הם כמזומן ופטורים משילוח, אך אמרו דאסור לזכות בביצים כל זמן שהאם רובצת עליהן וממילא דגם חצירו לא קנתה לו דכיון דאיהו לא מצי זכי לא זכי ליה חצירו, ולכן כשהוגבהה האם מעליהן מעצמה שיכול לזכות בהן גם חצירו זכתה לו והו"ל מזומן ופטורים משילוח.

ובכל מקום שימצא הקן חייב בשילוח בין באילן בין בארץ או בבורות שיחין ומערות, וכן המוצא קן בים כגון שנעקר אילן עם קן והושלכה לים שהרי כתיב בדרך וים אקרי דרך כדכתיב הנותן בים דרך, וכן אם מצא קן בראשו של אדם וכן בראש שאר בעלי חיים וזהו כבארץ שהרי כתיב ואדמה על ראשו, ובין ברה"ר ובין ברה"י או בשדות וכרמים ויערות ומדברות חייב בשילוח, ואם שילחה וחזרה לקן בעוד הביצים או האפרוחים שם חייב

עוד הפעם לשלח ואפילו מאה פעמים, דכתיב שלח תשלח אפילו כמה וכמה פעמים [קמ"א ע"א], אבל אם נטל הבנים מהקן אף שהחזירן להקן וחזרה האם עליהם הוויין מזומן ופטור משילוח שהרי כבר זכה בבנים.

ובגמרא [קמ"ב] יש כמה בעיות דלא איפשיטו, בהיתה מטלית או כנפי נוצה מעוף אחר או ביצים מוזרות מפסיקין בינה לקן, או שהיו שני סדרי ביצים זה על זה וכנפיה נוגעות בסדר העליון, או שהיתה אם על גבי אם, או שהיה הזכר על הקן והאם על הזכר, ובכל אלו משלח ואם לא שלח אינו לוקה, ובביצים על ביצים הכוונה שהיה רוצה ליטול התחתונים ואם העליונים הוי הפסק נחשבים התחתונים כמזומנים במקום אחר ולא בקן ומותר ליטול, רק שמא לא הוויין העליונים חציצה ואסור ליטול, אבל בעליונים ובאם ליכא ספק שהרי האם רובצת עליהן ומחוייב לקיים בהם מצוות שילוח הקן. ואם נטל האם או הביצים קודם שילוח האם וודאי לוקה כבכל שילוח הקן [ש"ך סק"ד] ולמדנו מזה בכל שילוח הקן דאם נטל הבנים קודם ששלח האם ה"ז לוקה, דהתורה צותה מקודם שלח תשלח את האם ואח"כ הבנים תקח לך.

עוד הסתפקו בשחט מקצת סימני האפרוחין בתוך הקן קודם שיקחנה מה דינם, ופסק דה"ז משלח ואם לא שלח אינו לוקה, דיש ספק דהא אם היה מניח כך ולא היה גומר השחיטה הרי הן טריפה ולא נתחייב בשילוח, או אפשר כיון דבידו לגמור השחיטה תקח לך קרינן בהו וחייבים בשילוח, ומיירי דבשעה ששחט נוטל האם כגון ששחט בחדא ידא ונוטל האם בידו השנית וליכא אפילו שהייה משהו, ואפילו יש שהיה משהו נהי דאנן מחמרינן, אבל רוב הפוסקים מתירים, ולכן לענין שילוח הקן אין להקל [ש"ך סקט"ו].

היתה מעופפת על הקן, אם כנפיה נוגעות בהן חייב לשלח ואם לאו פטור אף על פי שנוגעים מן הצד. והרמב"ם פסק דאם נוגעות מן הצד חייב, וזה שמבואר בגמרא דפטור זהו במעופפת מן הצד אבל לא במעופפת עליהן [ט"ו סק"ב], אמנם רבים חולקים עליו בזה. ואם היתה יושבת בין הביצים או בין האפרוחים אפילו נוגעת בהן פטור, דכתיב על האפרוחים ולא ביניהן, ואם היתה יושבת על שני ענפי האילן והקן תחתיה רואים כל שאלו תשמט את עצמה מן האילן נופלת עליהם חייבת דקרינן בזה והאם רובצת על האפרוחים וגו' ואם לאו פטור. והאם החייבת בשילוח אסורה גם לדבר מצוה כמו לטהר בה את המצורע, אף שיש בזה מצוה להשכיך שלום בין איש לאשתו ומצינו בסוטה שהשם הקדוש נמחה על המין כדי להטיל שלום בין איש לאשתו.

דף קל"ט ע"א

משה מן התורה מגין וכו'.

כתב בספר בניהו בן יהוידע, נ"ל לבאר הכונה, שבשם זה קראתו בתיה אחר שגמלתו אמו והביאתו אצלה וקראתו משה על שם המקרה שקרה לו, ומנין לנו ראייה מן התורה שזה השם גזור לו מן השמים, דלכן נעשה שם זה עיקר יותר משאר שמות שיש לו. והשיב רמזו מקדם קדמתה בכתוב בשגם זה משה. אי נמי נ"ל הכי קאמר משה מן ה' תורה, ר"ל מן חמשה חומשי תורה מנין, כי שמו הטוב אינו כתוב אלא בארבעה ספרים ואינו נזכר בספר בראשית, והשיב בשגם זה משה והוא פסוק בספר בראשית.

המן מן התורה מנין. שאל זה כדי להציל את מרדכי הצדיק מתלונה, שיש להתלונן עליו למה נתגרה בהמן והביא ישראל לידי סכנה, ולכן שאל על רמזו שמו מן התורה, כי במקום שרמזו שמו רמזו סופו מה יהיה בו, וכמ"ש במעשה של אבנר תלמיד הרמב"ן ז"ל שרמזו שמו בפסוק [דברים ל"ב כ"ו] אמרתי אפאיהם וכו' ושם רמזו סופו דכתיב אשביתה מאנוש זכרם, וכמ"ש בסדר הדורות, ולכן אם ימצא מקום שמו של המן בתורה ימצא מה יהיה בסופו, ובזה יהיה ניצול מרדכי הצדיק מן התרעומת, והשיב המן העץ, ולכן ניצול אותו צדיק כי הוא ידע שמו היכן רמזו, וידע שסופו יהיה נתלה על עץ, ולכן לא חש מלהתגרות, כי ידע מן התורה שסופו יהיה נפילה ויתגבר עליו.

אסתר מן התורה. נ"ל גם בזה כיון להציל את מרדכי היהודי ע"ה מן התלונה שיש להתלונן עליו על אשר לא הסתיר את אסתר להצניעה בחדרי חדרים שלא ידע בה אחשוורוש ויקחנה לו, ולכן שאל מקום שמה בתורה כדי שמשם יודע מה יהיה בסופה, ופירש ששמה נרמז בפסוק הסתר אסתר וכו' משמע שתמצא אסתר בזמן שיתקיים דבר זה של הסתרת פנים, ועל כן מכאן מוכח שתהיה הצלה לישראל בזמן הסתר פנים ע"י אסתר, דמאי קמשמע לן שתהיה אסתר מצויה באותו זמן אם לא לענין שתהיה ריוח והצלה ונס לישראל על ידה, על כן לא הצניעה לגמרי אלא עשה פתח שתהיה לקוחה לבית המלכות כדי שתהיה התשועה על ידה כאשר היה כן באמת.

מרדכי מן התורה מנין. גם על זה שאל כדי להציל את מרדכי הצדיק מן התרעומת שיש עליו מן העולם, באומרם והלא זקנו שאול ברח מן השררה, וכן ראוי לכל צדיק שיהיה בורח מן השררה, וכן התנא אמר ואל תתודע לרשות [אבות פ"א], ומה ראה מרדכי להכניס עצמו לשררה שהיה אחד משרי המלך קודם שנלקחה אסתר וגם לסוף היה משנה למלך והיה לו לברוח מזה, ולכן שאל על מקומו בתורה כדי שמשם יודע מה יהיה סופו, והשיב קח לך בשמים ראש מר דרור, ותרגומו מירא דכיא, דמשמע מרדכי יהיה ראש, ולמה נגזר עליו להיות

ראש, אלא ודאי בשביל טובת ישראל שיהיו צריכין אליו, לכן קרב עצמו לשררה ולא ברח ממנה דכונתו לשם שמים.

והא דשאלו על המן קודם מרדכי ואסתר, כי באותו הדור היה המן מצד הקליפה והחשך, ומרדכי ואסתר היו מצד הקדושה והאור, ואיתא בגמרא מאי טעמא עיזי מסגן ברישא והדר אמרי, והשיב כבריינו של עולם, שהיה החשך קודם ואח"כ נראה האור, וכן כאן שאל על המן תחלה שהיה מצד החשך, ואח"כ על מרדכי ואסתר שהיו מצד האור. אי נמי פפונאי ידעי תשובות אלו ולא שאלו אלא לבדוק לרב מתנה ולכן אמר אמרי ליה פפונאי לרב מתנה ולא אמר שאלו ליה פפונאי, ולכן כיון דתשובה לשאלה דשם משה רבנו ע"ה היתה מפרשת בראשית והם ידעי דשם המן גם כן נרמז בפרשת בראשית, לכן אמרו לו על שם המן תחלה דקדים בקרא לקראי דאסתר ומרדכי.

והמהרש"א כתב על הנ"ל, יראה בזה לפי שבאלו הד' מצינו שיש להם עוד שמות אחרים במשה טוביה אביגדור כו' בהמן אמרו שהוא ממוכן אסתר היא הדסה מרדכי בלשן פתחיה, ולפי הנראה היה לבעל דין לחלוק ולומר שאלו שמות המיוחדים להם אינם עיקר מן התורה בהם, כי שם משה בת פרעה נתנה לו והוא לשון מצרי כדעת המפרשים, ושם המן ומרדכי ואסתר נראה כי שמות פרסיים הם, כי המגילה נכתבה ע"י הפרסיים שע"כ לא הוזכר שם הקדוש ברוך הוא במגילה כדעת הראב"ע, וע"כ אמר במשה מנין שהוא שם המיוחד לו לעיקר מן התורה, שנאמר בשגם הוא בשר גוי, שקודם שנקרא כך ע"י בת פרעה קראו התורה אותו בשם זה, ע"ש, שהוא הוציא ומָשָׁה את ישראל מן הים על דרך הכתוב ימשני ממים רבים, וע"כ נקרא משה ולא נמשה או משוי, והוא מבואר כשדור המבול לא היו מאמינים בהשגחה פרטית שאמרו מה שדי כי נעבדנו כדאמרין פרק חלק, ונפרע מהם במדה, כי לפי הטבע ראוי שיהיה העולם מים במים אבל היתה השגחה אלהית שנאמר יקוו המים ותראה היבשה לצורך בני אדם, וע"כ הביא עליהם מי המבול כפי הטבע, ולפי שע"י משה רבינו נתפרסם זאת השגחה, שבני ישראל הלכו ביבשה תוך הים והמצריים נטבעו שם, ע"כ הזכיר שם משה כאן.

ועל דרך זה אמר המן מן התורה מנין שזהו שם המיוחד לו, ואמר המן העץ במעשה הנחש, והוא לפי שהיה הוא גזע צפעוני מעשו ועמלק אשר כחם נחש הקדמוני, ובמדרש המן והנחש פתחו באף כו' ושניהם נתנו עיניהם במה שאינו ראוי להם כו' כדאיתא פ"ק דסוטה.

ואמר אסתר מן התורה מנין שהוא עיקר שמה, ואמר ואנכי הסתר אסתיר, ע"ש שבימיה נתקיים מקרא זה שאמר הקדוש ברוך הוא אסתיר לפי שרחקו והסתירו ישראל עצמם מדבור אנכי שהוא עיקר אמונה, כדאמרין

פ"ק דמגילה למה נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה לפי שהשתחוו לצלם ונהנו מסעודת אחשוורוש, וע"ז אמר מרדכי מן התורה מנין, שע"י זכו להנצל להיעשות בני חורין מלשון מר דרור, כי הוא וסיעתו אנשי כנסת הגדולה לא רצו להשתחות לצלם ולא ליהנות מאותה סעודה, ועל שם שהוא ראש לגדולה ולשם טוב נמשל לראש בשמים משמן המשחה, וק"ל.

ובאמת מאמרים אלו יש בהם עניינים עמוקים, ועיין במהר"ל שהאריך בזה כאן, אך אין הדברים שווים לכל נפש והרוצה יעיין בדבריו בחידושי אגדות, וכן האריכו בספרי החסידות, ורק כמציץ מן החרכים נביא קצת מן הדברים, דמשה הוא שורש התורה שבכתב, זכרו תורת משה עבדי, מגילת אסתר היא סוף הניסים שנתנו להכתב, מחד גיסא יש בה הלכות כספר תורה, שרטוט וכו', ומחד גיסא הרי היא אגרת, ועדיין היא מכ"ד כתבי הקודש ונתנה ברוח הקודש, והרי היא כממוצע בין התורה שבכתב לתורה שבעל פה, שכל דבר ממוצע צריך שיהיו בו משני הדברים שהוא ממצע, ואז היה המעבר בין זמן בית ראשון לבית שני שעיקרו היתה התורה שבעל פה כמבואר בספרים, והתורה שבעל פה מקבלת מן התורה שבכתב, וזו בחינת זכר ונקבה, וזה היה ענין מרדכי שהיה בדורו כמשה [כמבואר בספרי הקבלה שהיה באותה בחינה], ואסתר שהנס והמגילה נקראים על שמה, והיא בחינת התורה שבעל פה, ושאל היכן הם רמוזים בתורה, דהיינו שבהכרח כל דבר שרשו בתורה ושם הוא מקורו ויסודו, ושאל היכן רמוז בתורה משה, דהיינו שיהיה אדם שיהיה כביכול ממוצע בין עליונים לתחתונים ועל ידו תנתן תורה לישראל [וגם בו היתה בחינה דומה, שניתן על ידו ספר משנה תורה שנאמר על ידי משה והרי הוא בכלל חמישה חומשי תורה, וזה היה לפני שעברה ההנהגה ליהושע שהוא פני לבנה, כעין ענין אסתר הנ"ל], והיכן רמוזים שרשי התורה שבעל פה שהם מרדכי ואסתר, ובהכרח שיש גם רמז לקליפה הקודמת לפרי, דאי אפשר להפרידה, והוא המן, שהוא היפך התורה, זרע עמלק המנגד הגדול, ואמר שהמן נרמז בעץ הדעת, שהוא הקליפה שהביאה חמות לעולם וכו', ואסתר רמוזה באנוכי אסתר אסתר, שהיא בחינת תורה שבעל פה שלא בשמים היא והכל תלוי בחכמים דרי העולם הזה התחתון והשפל, אבל הכל מומתק על ידי הצדיק שהוא בחינת משה, מרדכי הצדיק, ראש הבשמים, כמו שהלכה למשה מסיני מכריעה את כל הסברות. עד כאן נגיעה בקצה קצה עניינים עמוקים אלו, ותן לחכם ויחכם עוד.

אמר רב כהנא לדידי חזיין, וקיימן שיתסר דרי בפתי מילא, והוה קרא קירי קירי, הוה חד מינייהו דלא הוה קרי קירי קירי, אמרה לה חברתה סומא, אמרי קירי קירי אמרה סומא, אמרי קירי בירי אתייה ושחטה.

כאן גילו לנו חכמינו ז"ל את עוצם פחיתות הרודף אחר הכבוד, דאנו רגילים רק לחשוב שהרודף אחר הכבוד

הכבוד בורח ממנו, דוהו ענין של טבעו של עולם, אבל לא שהדבר מראה על פחיתות מבקש הכבוד, אבל כאן אנו רואים שכמה שאדם פחות יותר כן הוא מבקש יותר את הכבוד החיצוני, ועבד שהוא האדם הפחות ביותר, מבקש כבוד אפילו מבעלי חיים... ואם אלו אינם נותנים לו כבוד אחת דתם... כי אפילו יונה אחת מתוך מאות יונים שסירבה לומר קירי קירי הפריעה לעבדיו של אותו אדם פחות, עבד כי ימלוך, וכמו שאמר רבינו ליקוטי מוהר"ן [מהדורא קמא סימן ר"ב], כל מי ששכלו קטן ביותר, צריך לחלק לו כבוד ביותר, כי כל מה ששכלו יותר קטן הוא יותר חפץ בכבוד, וכמו שאנו רואים בחוש, שהנשים מקפידין מאד על כבודם, ורוצים מאד את הכבוד, וזה מחמת שהנשים דעתן קלה וקטנה מאד. ע"כ. וכגודל הדעת כן גדולת האדם, וכיון שאדם בדרך כלל לא מרגיש בפחיתות ענין זה, כי בטבע האדם צריך ואוהב כבוד, כי אף אחד לא רוצה שיבזוהו ח"ו, הראו לנו חז"ל עד היכן יכולים דברים אלו להגיע, רחמנא לישזבן, והחי יתן אל לבו כמה צריך לברוח מן הכבוד, כי הכבוד הוא בבחינת רודף אחר האדם לאבדו משני עולמות רח"ל, כדחזינן שגם בעולם הזה אין לו חיים... הרי הוא נצרך לבריות ועני שאין למעלה ממנו, תנו לי כבוד, תנו לי שלישי... תנו לי שיש... קומו לפני... וכשאינן עושים את רצונו הרי הוא כמי ששפכו את דמו... וביותר בימי הזקנה... וכמאמר חז"ל, הקנאה התאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם, וד"ל.

דף קמ"ב ע"א

ומה אם מצוה קלה שהיא כאיסר אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים, ק"ו על מצות חמורות שבתורה.

כתב בספר בניהו בן יהודע, י"ל למה נקיט שיעור איסר. ונ"ל על פי מ"ש הרב נחלת בנימין שדם הנפש הוא תל"ב איסרין, וביום התענית יתמעט מדם הנפש שיעור איסר, ע"ש, וידוע דהתענית הוא תיקון הנפש והוא תיקון העשיה, נמצא תיקון הנפש הוא שיעור איסר, דאם לא התענה יום שלם שבו מתמעט שיעור איסר לא עשה תיקון לנפש, וידוע כל המצות הם תיקון הנפש ועסק התורה תיקון הרוח, לכן זכר במצוה שהיא תיקון הנפש שיעור איסר כי זה השיעור הוא תיקון הנפש בתענית.

אמר רב יוסף אלמלא דרשיה אחר להאי קרא כרבי יעקב בר ברתיא לא חטא, מאי חזא איכא דאמרי כי האי מעשה חזא, ואיכא דאמרי לישנא דרבי חוצפית המתורגמן חזא, דהוה מוטלת באשפה, אמר פה שהפיק מרגליות ילחוד עפר והוא לא ידע למען ייטב לך בעולם שכולו טוב, ולמען יאריכון ימך בעולם שכולו ארוך.

איננו יודעים מי היתה בת זו ואם היו לו לאחר עוד בנות, אך לא רחוק מן הדעת שאמו של התנא הקדוש רבי יעקב

היתה אותה בת המזוכרת במסכת חגיגה [ט"ז ע"ב] בתו של אחר אתיא לקמיה דרבי אמרה ליה רבי פרנסני אמר לה בת מי את אמרה לו בתו של אחר אני אמר לה עדיין יש מזרעו בעולם והא כתיב לא נין לו ולא נכד בעמו ואין שריד במגוריו אמרה לו זכור לתורתו ואל תזכור מעשיו מיד ירדה אש וסכסכה ספסלו של רבי בכה ואמר רבי ומה למתגנין בה כך למשתבחין בה על אחת כמה וכמה, ע"כ. ראה כי זכה אחר לבת חכמנית שידעה להשיב לרבי תשובה ניצחת, וצדקנית, שעל ידי מאמר פיה סכסכה אש מן השמים את ספסלו של רבי, והיינו דאם כי יצא אחר לתרבות רעה, עם זה מצאנו כי מוזכרים בשמו מאמרים, שרובם ככולם עוסקים בלימוד התורה, כמאמרם [אבות פרק ד' מ"ב] אלישע בן אבויה אומר, הלומד ילד למה הוא דומה, לדיו כתובה על ניר חדש. והלומד זקן למה הוא דומה, לדיו כתובה על ניר מחוק. [ויש לדקדק בלשון הלומד ילד והלומד זקן, ולא נקט הלומד בילדותו והלומד בזקנותו, אלא "ל הכוונה לומד ילד, היינו שלומד בחשק וברצון, והלומד זקן שלומד בלא חיות ובלא חשק, וזה נכון בכל גיל], והיינו שעם שנפל מסיבות אלו או אחרות, מכל מקום הייתה לו אהבת תורה מופלגת, וגם כשיצא לתרבות רעה מצאנו [חגיגה ט"ז ע"ב] שכשתינוק שאמר ליה פסוק לי פסוקך אמר ליה ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי וגו', ההוא ינוקא הוה מגמגם בלישניה אשתמע כמה דאמר ליה ולאלישע אמר אלהים, איכא דאמרי סכינא הוה בהדיה וקרעיה ושדריה לתליסר בי כנישתי ואיכא דאמרי אמר אי הואי בידי סכינא הוה קרענא ליה. ע"כ, היינו שאת זה לא היה מוכן לשמוע שאומרים לו מה לך לספר חוקי, מה לך וללימוד התורה. וכן שם, כי נח נפשיה דאחר אמרי לא מידן לדידיניה ולא לעלמא דאתי ליתי לא מידן לדידיניה משום דעסק באורייתא וכו', ומובן שזכות עסק תורה שמחמתו לא רוצים לדונו בכלל אינו סתם לימוד..., ולא בכדי היה מארבעה שנכנסו לפרדס....

וכן בברייתא דאבות דרבי נתן [פרק כ"ד] פרק שלם בשמו בענייני התורה היסודיים ביותר, וכן הוא שם, ונביאם לתועלת המעיינים, [ה"א] אלישע בן אבויה אומר אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה למה הוא דומה לאדם שבונה אבנים מלמטה ואחר כך לבנים אפילו באים מים הרבה ועומדין בצידן אין מחין אותן ממקומן: [ב] ואדם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה למה הוא דומה לאדם שבונה לבנים תחילה ואחר כך אבנים אפילו באים מים קימעא מיד הופכין אותן:

[ג] הוא היה אומר אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה למה הוא דומה לסיד שטוח על גבי לבנים אפילו יורדין עליו גשמים אין מזיזין אותו ממקומו. אדם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה דומה לסיד שניטוח על גבי לבנים אפילו יורדין עליו מיעוט גשמים מיד נימוק ונופל:

[ד] הוא היה אומר אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה דומה לכוס שיש לו פסיפס שכיון שמניח אותו מידו אע"פ שנהפך על צידו אין נשפך כל מה שיש בו. ואדם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה דומה לכוס שאין לו פסיפס שכיון שהניח אותו מידו מיד נהפך על צידו ונשפך כל מה שיש בו. הוא היה אומר אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה דומה לסוס שיש לו כלים נאים. ואדם שאין בו מע"ט ולמד תורה הרבה דומה לסוס שאין לו רסן לבלום כיון שאדם רוצה לרוכבו זורקו בבת אחת. הוא היה אומר הלומד תורה בילדותו דברי תורה נבלעין בדמיו ויוצאין מפיו מפורשין. והלומד תורה בזקנותו אין דברי תורה נבלעין בדמיו ואין יוצאין מפיו מפורשין וכן מתלא אומר אם בנערותיך לא חפצתם איך תשיגם בזקנותך:

[ה] הוא היה אומר קשין דברי תורה לקנותם ככלי זהבים. ונוחין לאבדם ככלי זכוכית שנאמר (איוב כח) לא יערכנה זהב וזכוכית מקיש זהב לזכוכית מה כלי זהב לאחר שנשבר יש לו תקנה וכל כלי זכוכית אין להם תקנה כשנשברו אלא א"כ חזרו לבריייתן. ומה אני מקיים ותמורתה כלי פז לומר לך כל העמל בהן ומקיימן פניו מצהיבות כפז. וכל העמל בהם ואין מקיימן פניו משחירות כזכוכית:

[ו] הוא היה אומר יכול אדם ללמוד תורה בעשרים שנה ולשכח בשתי שנים. כיצד ישב ששה חדשים ואין חוזר לאחריו נמצא אומר על טמא טהור ועל טהור טמא. שנים עשר חדשים ולא חזר לאחריו נמצא מחליף חכמים זה בזה. י"ח חדשים ולא חזר לאחריו נמצא משכח ראשי מסכתותיו. כ"ד חדשים ואין חוזר לאחריו נמצא משכח ראשי פרקים ומתוך שאמר על טמא טהור ועל טהור טמא ומחליף חכם בחכם ומשכח ראשי מסכתותיו וראשי פרקיו סוף שיושב ודומם ועליו אמר שלמה (משלי כד) על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אבניו נהרסה. וכיון שנפל כותלו של כרם מיד חרב כל הכרם כולו:

[ז] הוא היה אומר כל העושה מצוה בחבירו מעלה עליו הכתוב כאילו לא עשאו אלא בגופו. משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שצד צפור ונתנו לאחד מעבדיו ואומר לו הוי זהיר בצפור זה שאם אתה נזהר בו טוב ואם לאו אני נוטל נשמתך תחתיו. כך אמר הקב"ה לישראל דברי תורה שנתתי לכם אם אתם משמרים אותן טוב ואם לאו אני נוטל נפשכם תחתיה שנא' (דברים ד) רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך (שם לב) כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם. ע"כ.

והיינו דבתו הצדקנית של אחר קלטה את הטוב שבאביה, וכיון שכן זכתה לבן תנא קדוש, שזכה לדעת

גדולה והשגה של אחד מעיקרי האמונה שנכשל בו סבו, ולא בכדי אנו מזכירים שהיה בן בתו, ויתכן שבכך נתקן אף סבו.

והחי יתן אל לבו כמה גדולה מעלת התורה, ובמיוחד בימים אלו שהם ימי דין והכל מחפשים זכויות וסניגורים שיעמדו על ימינם בדין, תנו עיניכם כמה שאמרו על אחר לא מידן לידייניה משום דעסק באורייתא וכו', וכמאמר חז"ל [מדרש משלי פרשה י] אמר רבי חנינא בן דוסא, אין לך צדקה שמצלת את האדם מדינה של גיהנם אלא תורה בלבד. שנאמר, וצדקה תציל ממות. אפילו נתחייב תלמיד חכם לדבר עבירה, יכולה להציל אותו. שנאמר (משלי יא, ח) צדיק מצרה נחליץ וגו'.

ולא ירחק לומר שלזה כיון אדונינו דוד המלך החסיד במזמור י"ט בתהלים, (ח) תורת ידוד תמימה משיבת נפש עדות ידוד נאמנה מחכימת פתי: (ט) פקודי ידוד ישרים משמחי לב מצות ידוד ברה מאירת עינים: (י) יראת ידוד טהורה עומדת לעד משפטי ידוד אמת צדקו יחדו: (יא) הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונפת צופים: (יב) גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב:

ומכח זה, אהבת התורה ובעסק בה הוא יכול לבא ולבקש (יג) שגיאות מי יבין מנסתרות נקני [שגגות]: (יד) גם מזדים [זדונות] חשך עבדך אל ימשלו בי אז איתם ונקיתי מפשע רב [מרד ומעל]:

וכמאמר חז"ל [ויקרא רבה פרשה ה' פסקה ח'] א"ר חוני דוד בתחלה משורר בקילוס ואומר (תהלים יט) השמים מספרים כבוד אל, אמר לו השמים שמא את צריך לכלום, ומעשה ידיו מגיד הרקיע אמרו לו שמא את צריך לכלום מזכיר והולך יום ליום יביע אומר וגו' א"ל הקדוש ברוך הוא מה את בעי אמר לו שגיאות מי יבין מן שגגתא דעבדית קמך אמר לו הא שרי לך והא שביק לך א"ל מנסתרות נקני מן טמירתא דעבדית קמך א"ל הא שרי לך והא שביק לך אמר ליה (שם) גם מזדים חשוך עבדך אלו הזדונות ואל ימשלו בי אז איתם אלו תוקפי עבירות ונקיתי מפשע רב אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבוננו של עולם את אלוה רב ואנא חובי רברבן יאי לאל רב דשביק לחובין רברבין הדא הוא דכתיב למען שמך ה' וסלחת לעוני כי רב הוא.

ברוך ה' לעולם אמן ואמן